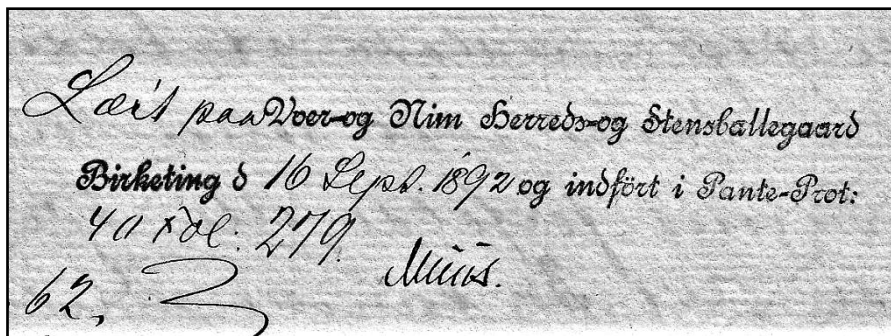

Nr. 125 - Persillekræmmeren - 2020

Stensballegaard Birketing-I

Gennem flere hundrede år var der til godset Stensballegaard tilknyttet birkeret, d.v.s. egen retskreds - jurisdiktion - med eget tingsted, birkefoged og skriver, og på gamle dokumenter kan man stadig finde stempler med påtegning om, at de er tinglyst ved Stensballegaard Birketing.

Påtegning og stempel på dokument 1892

Den oprindelige betydning af ordet birk om en retskreds er uklart, ordet er olddansk, og nogle sprogforskere mener, at det kan betyde et område udskilt fra et andet område, markeret af birke træer - og udskilt er et birk fra et herred.

Et herred var indtil 1919 en retslig administrativ del af et amt.

Selvom der gennem tiderne har været mange ændringer af landets retskredse, har landets retsvæsen næsten altid været delt i tre niveauer, underretter, landsretter og højesteret. Underretterne var indtil 1919 opdelt i 3 slags retskredse, byretterne i købstæderne, herredsretterne på landet, og birkeretterne som var udskilt fra de øvrige retskredse.

En birk - birkeret - var altså en selvstændig retskreds med eget tingsted og foged, udskilt fra de andre retskredse, og tilhørte enten kongen eller en besidder af et stort gods, og har som institution bestået siden den tidlige middelalder.

Ordet ting betyder egentlig sted, og betød, at retten - domstolen - trådte sammen 'et bestemt sted, på 'en gang vedtaget dag, tingdagen.

Chr. IV nyordnede i 1623 reglerne for birkeretterne, og med Danske Lov gennemførtes i 1683 fælles retsgrundlag for birker og herreder, og der blev tildelt birkeret til adskillige adelsfamilier på landets godser som et privilegium. Det tilkom nu grever og baroner at lade deres undergivne, d.v.s. tjenestefolk, fæstebønder, daglejere, håndværkere m.fl., dømme på eget birketing, ligesom deres ret til selv at retsforfølge og eksekvere liv- og legemsstraffe - hals og håndsret - blev præciseret.

En herreds- eller birkeret

Birkeretten tog sig af alle slags retssager, såsom straffe, tvister, skifter, tinglysninger m.m., på lige fod med by- og herredsretterne, og med appelret til en højere retsinstans.

Godsejeren - birkepatronen - måtte ikke selv dømme ved et birketing, men han udpegede birkefogeden, der var både den tids dommer og politimester m.m., betinget af kongelig konfirmation. Birkets indtægter, såsom bøder, skifteafgifter m.m. tilfaldt birkepatronen, der dog også skulle udrede løn m.m. til birkets embedsmænd, fogeden, skrivere o.s.v..

Birkefogeden skulle helst have bopæl uden for birket, og lønnen kunne være en fæstegård uden hoveri eller andre forpligtelser.

Over forhandlinger og afgørelser blev der ført en justitsprotokol.

Personer, der ikke havde studeret ved universitetet, skulle bestå en eksamen for at få embede som birkefoged, og fra 1821 blev en juridisk eksamen et krav.

Birkets geografiske område var ikke afgrænset som f.eks. købstadens eller herredets, men kunne være spredt over flere sogne, herreder, alt efter hvor det pågældende gods havde jord eller andre rettigheder.

Stensballegaard havde således jordbesiddelser i flere sogne.

Stensballegaard lå med sin egen birkeret i det mægtige Voer Herred uden at være underlagt dette herreds retsinstanser.

Voer Herred har fået sit navn efter Voer Sogn og Voer Kloster mellem Silkeborg og Skanderborg, senere Voerladegaard.

Vi kender også stednavnene Voervadsbro, Voer Klostermølle og Voersø. Voer Kloster havde i middelalderen samlet sig betydelige jordtilliggende helt ned til Horsens Fjord. I 1822 blev Voer Sogn retsligt flyttet fra Voer Herred til Tyrsting Herred, men man bevarede af praktiske grunde navnet Voer Herred for resten af området.

Voer og Nim Herreder blev retsligt sammenlagt i 1676 med tingsted i Gedved – Tingstedholm, og i 1758 blev tingstedet flyttet til Horsens.

Allerede i 1474 havde Niels Timmesen Rosenkrantz birkeret på Stensballegaard.

I 1673 fik rentemester Henrik Müller af kongen tilskødet birkeret til Stensballegaard. Som rentemester var Henrik Müller både den tids finans- og økonomiminister, hoffets regnskabschef, og forestod alle statens lønudbetalinger.

Rentemester Henrik Müller

Henrik Müller ejede også Tyrrestrup gods, som han i 1673 retsligt fik lagt ind under Stensballegaard birk, hvorfra den i 1792 blev lagt under Voer-Nim Herred.

På Stensballegaard var der tingdag hver lørdag, uanset om der var sager eller ej. Vi ved ikke præcist hvor retten fysisk holdt til, men i Pontoppidans Danske Atlas fra 1768 står om Stensballegaard, bl.a., ” at Gaarden har Birkeret og Tinget holdes **her** om Løverdagen”, så vi må gå ud fra, at det har været et eller andet sted på Gården.

Der har ikke været arrest eller fangehul på Stensballegaard, men der har været - er - en galgehøj, strategisk godt placeret midtvejs mellem herregården

og Vær kirke, til skræk og advarsel for forbipasserende. En vildttyv fra Stensballe, dømt ved Stensballegaard birk, skal være hængt der, men da der ikke har været en galge de sidste 300 år, må det være før vi i 1675 har lokale skriftlige kilder som kirke - og tingbøger.

Fortsættes i Persillekræmmer: Stensballegaard Birketing-II

Tekst Jørgen Hansen, Redaktion Poul Erik Schreiber

ISSN: 2246-4581